

УДК 37.037

К. В. ДЕСЯТНИК (здобувач)

Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: АСПЕКТИ СУТНІСНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЯ «ВЗАЄМОДІЯ»**

У статті аналізуються деякі аспекти змісту феномена “взаємодія” у контексті проблеми взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів через співвіднесеність понять “дія”, “діяльність”, “зв'язок”, “взаємозв'язок”, “взаємовідносини”, “відносини”, характеристика яких поглиблює та уточнює сутність досліджуваної категорії.

Ключові слова: взаємодія, міжособистісна взаємодія, взаємодія сім'ї і школи, педагогічна взаємодія, взаємини, ставлення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність проблеми взаємодії сім'ї і школи як провідних соціальних інститутів виховання підростаючого покоління, зокрема молодших школярів, зумовлена необхідністю гармонізації взаємин батьків і вчителів, інтеграції вимог, координації зусиль у руслі духовного становлення особистості.

Аналіз наукових досліджень [1; 4; 6; 9] засвідчує різні підходи до трактування взаємодії сім'ї і школи в ракурсі сучасних проблем виховання дітей та молоді: формування духовно-моральних цінностей, духовної культури (С. Акутіна, К. Журба, О. Кіян), лідерських якостей (Г. Махаєва) підлітків, виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку (І. Сіданіч), гуманістичної спрямованості (Л. Черенцова), морального виховання (К. Денисова), соціалізації (Р. Лафішева), формування здорового способу життя (Р. Гаджиев) молодших школярів. Однак є потреба у більш глибокому вивченні питання взаємодії сім'ї і школи в контексті проблеми виховання духовності молодших школярів.

Теоретичне обґрунтування й осмислення педагогічних можливостей взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності молодших школярів вимагає передусім розкриття й уточнення змістової сутності феномена “взаємодія”, у чому й полягає **мета даної статті**.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Зауважимо, що “взаємодія” є складним словом, перша частина якого “взаємо” відповідає лексемі взаємний, тобто такий, що однаково виявляється з обох боків, між ким-, чим-небудь стосовно один одного; взаємно [3, с.85]. Друга частина –“дія” у Великому тлумачному словнику української мови [3, с.228] трактується як робота, діяльність, здійснення чого-небудь; сукупність учинків кого-небудь. Водночас, як філософська категорія “дія” – це відносно самостійний, спрямований на досягнення певної мети акт діяльності суб'єкта. Одна й та сама дія може бути складником різних видів діяльності. При цьому дії людини мають соціальний характер, специфічною ознакою яких є цілеспрямованість [8, с.145].

У психологічному довіднику поняття “взаємодія” трактується як процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну зумовленість і зв'язок [5]. Цілком очевидно, що ключовими у цьому трактуванні є поняття “вплив” і “взаємозв'язок”, сутнісна характеристика яких, на нашу думку, поглиблює зміст досліджуваного феномена.

Зокрема, у Великому словнику сучасної української мови взаємодія трактується як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між кимось або чимось [3, с.85]; як категорія філософії – одна із загальних форм взаємозв'язку між явищами, суть якої полягає у зворотному діянні одного предмета чи явища на інше [8, с.64]. При цьому “взаємозв'язок” розкривається як взаємний зв'язок між двома чи багатьма особами, явищами, предметами тощо [3, с.85]. З позиції філософії “взаємозв'язок” – це категорія, яка відображає взаємовідношення і взаємодію предметів і явищ у процесі руху й розвитку, виникнення і зникнення, що виявляється у взаємодії, взаємовпливі, взаємо переходах одного в інше [8, с.64].

У загальному плані під взаємодією окремі науковці (О. Коберник, Л. Мотрич)

розуміють систему таких дій, де кожна дія одного учасника процесу зумовлює відповідні дії іншого. Тобто створюються взаємно зв'язані системи дій, де виникає причинна залежність, яким притаманний свій внутрішній розвиток. При цьому діями є висловлені учасниками взаємодії повідомлення, думки, судження, уявлення тощо, які приймаються іншими учасниками як регулюючі. На їх основі утворюються конкретні дії з перетворення середовища, зміни відносин, позицій, настанов, засобів впливу тощо.

Як соціальна категорія взаємодія є системою взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною залежністю, при якій дії одного суб'єкта є одночасно причиною й наслідком відповідних дій інших. Вона є формою соціальної комунікації або спілкування принаймні двох осіб чи спільнот, де систематично здійснюється їх вплив один на одного, досягається пристосування дій одного до іншого, спільність у розумінні ситуації, сенсі дій і певна міра солідарності чи згоди між ними. Взаємодія може бути однією і двобічною, солідарною і ворожою (антагоністичною), тимчасовою і стійкою, особистісною та предметною, формальною та неформальною, приватною і публічною тощо. При цьому інтегруючими елементами соціальної взаємодії є мова, символи, предмети, цінності тощо. Як вид безпосередніх або опосередкованих (зовнішніх чи внутрішніх) зв'язків, взаємодія проявляється на суспільному (макросоціальному) і міжособистісному (мікросоціальному) рівнях [7, с.44-45].

Зважаючи на те, що суб'єктами взаємодії у контексті дослідження є сім'я і школа (вчителі, батьки, учні), цілком правомірно таку взаємодію розглядати на мікросоціальному рівні і класифікувати як міжособистісну.

У широкому значенні міжособистісна взаємодія – випадковий чи навмисний, приватний або публічний, тривалий або короткочасний, вербальний чи невербальний особистісний контакт двох і більше осіб, наслідком якого є взаємні зміни у їхній поведінці, діяльності, відносинах, настановах; у вузькому сенсі – система взаємозумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої поведінка кожного з учасників є одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших [5].

Під “міжособистісною взаємодією” суб'єктів освітнього процесу розуміють співпрацю, зумовлену потребою у спільній діяльності, під час якої людина пізнає і перетворює світ, що виявляється у встановленні і розвитку контактів між людьми, у формуванні міжособистісних відносин.

За А. Петровським розрізняють два основних типи міжособистісної взаємодії – *співпраця* (кооперація), коли просування кожного з партнерів до своєї мети сприяє або, як мінімум, не перешкоджає реалізації цілей інших, і *суперництво* (конкуренцію), коли досягнення мети одного з індивідів, що взаємодіють, ускладнює або виключає можливість досягнення цілей інших учасників спільної дії [5].

Зміст і характер стосунків учителів і батьків визначаються закономірностями педагогічної логіки, сутність якої становить діалектичний взаємозв'язок мети, засобів і наслідків виховання. Встановлення і розвиток взаємозв'язків сім'ї і школи потребують систематичних організаційних зусиль учителів.

Взаємодія школи і сім'ї розуміється як “процес, спрямований на об'єднання виховних зусиль учителів та батьків в основних виховних компонентах для досягнення єдиної мети, що відображає їхні спільні ціннісні орієнтири” [9].

В аспекті дослідження суттєвою вважаємо позицію А. Мудрик, І. Сіданіч, де взаємодія розглядається як організація спільних дій індивідів, груп та організацій, що дають їм змогу реалізувати спільну для них роботу. При цьому структуру взаємодії становлять: а) суб'єкти взаємодії; б) взаємний зв'язок; в) взаємовплив суб'єктів взаємодії; г) взаємні зміни суб'єктів спілкування. Взаємодія, наголошують автори, є систематичним стійким виконанням дій, на які реагуватиме партнер. Зокрема, взаємодію “вчитель–батьки” як процес характеризують взаємини, спільна діяльність, інформаційний зв'язок, взаємовплив, взаєморозуміння. Індивідуально-типологічною основою цієї взаємодії є стиль спілкування, в якому виражені комунікативні особливості, характер стосунків, психологічна індивідуальність кожного [6, с.96]

За такого підходу видається за необхідне розглянути співвіднесеність понять “відносини”, “взаємовідносини”, “взаємини”, “стосунки”, “ставлення”, що поглибить сутнісну характеристику дефініцій “взаємодія”, “міжособистісна взаємодія”.

Відповідно до Тлумачного словника української мови “відносини” – це стосунки, зв’язки, взаємини між ким-небудь; ставлення, прояв почуттів [3, с.134]; поняття “взаємовідносини” тотожне “взаєминам” – взаємні стосунки між кимось, чимось [3, с.85]. Отже, можна стверджувати, що за змістовою сутністю поняття “відносини”, “взаємовідносини”, “взаємини” є допустимо синонімічними і визначаються через “стосунки” – зв’язки, взаємини, які виникають між людьми в процесі спілкування [3, с.1201].

Слушним у даному аспекті є твердження В. Мясіщева про тісний зв’язок між процесом взаємодії людей та їхніми взаємовідносинами, проте обидва ці поняття неідентичні і не замінюють один одного. Взаємовідносини відіграють істотну роль у процесі взаємодії і водночас є результатом взаємодії. Ті переживання, які виникають у процесі взаємодії, зміцнюють, руйнують, реорганізують стосунки.

Термін “взаємини”, відзначає І. Сіданіч, уживається для позначення полярних стосунків між людьми. У цьому випадку взаємини розглядаються як такі, що мають характер симетричності. Це – складніша й активніша форма стосунків, у яких наявні зв’язки між суб’єктами, що реально взаємодіють, або коли взаємодія суб’єктів є потенційно можливою [6, с. 18-19].

Щодо поняття “ставлення” відзначимо, що у психологічному словнику воно трактується як суб’єктивний бік відображення дійсності, результат взаємодії людини з довкіллям. Усвідомлення своїх ставлень до навколишнього середовища породжує відповідні почуття та емоції, що стимулюють діяльність і впливають на розвиток спрямованості особистості [5].

У дослідженнях В. Мясіщева психологічні ставлення людини є цілісною системою індивідуальних, вибіркових, свідомих зв’язків особистості з різними боками об’єктивної дійсності. Ця система впливає з усієї історії розвитку людини й виражає його власний досвід і внутрішньо визначає його дії, переживання. Емоційні ставлення людини проявляються у прихильності, любові, симпатії та їх антиподах – неприязні, ворожнечі, антипатії. До відносно самостійних утворень науковець відносить такі ставлення людини, як інтереси, оцінки і переконання.

При цьому вчений наголошує на тому, що істинне ставлення може проявлятися лише в умовах “вільної взаємодії”, та в умовах, що гальмують, пригнічують, в атмосфері несвободи і залежності однієї людини від іншої, ставлення у взаємодії не виявляються, а приховуються та маскуються.

Конструктивною нам видається характеристика А. Бодалевим [2] ставлення як психічного утворення, що акумулює в собі результати пізнання об’єкта дійсності, інтеграції всіх емоційних і поведінкових відгуків на цей об’єкт, а також особливого рівня і форми самовизначення й самопізнання. Існує думка [2] щодо певного простору прояву й формування ставлень: вони виявляються повною мірою тоді, коли індивід діє в суб’єктивно значущій ситуації. Психічні ставлення особистості, реалізуючись у діях, відображають систему її зв’язків із об’єктивним світом, набувають при цьому стійкості, вираженості, значущості, стають характерними для особистості, визначають її вчинки й переживання.

Ставлення, за визначенням І. Лапченко, – це система зв’язків людини з оточуючим світом та іншими людьми. Вони забезпечують активне пристосування людини до навколишнього середовища, внаслідок чого особистість розглядається не лише об’єктом зовнішніх впливів, а й суб’єктом соціальних перетворень.

У дослідженнях Л. Божович, поняття “ставлення” – це те, як людина ставиться до дійсності, її суб’єктивне відношення, що зумовлюється сформованими якостями особистості, її переживаннями, поглядами, потребами, прагненнями.

На думку І. Сіданіч [6, с.17], поняття “ставлення” є видовим щодо категорії “відносини”. “Психологічною структурою людського ставлення є пізнавально-емоційні утворення, їх специфічний сплав. Ставлення особистості виникає в процесі накладання її

емоцій на предмет, що певною мірою усвідомлюється, пізнається нею. Тож будь-яке за змістом ставлення завжди має переживатися людиною”. Отже, провідним у ставленні є емоційний компонент. У цьому розумінні “ставлення” є вибірковою позицією однієї особистості щодо іншої в міжособистісних взаєминах [6, с. 17].

Узагальнюючи вищевказане, цілком закономірно стверджувати, що ставлення є результатом взаємодії людини з об'єктивним світом, які породжують відповідні почуття та емоції, реалізуються у діях, визначають вчинки й переживання людини. При цьому, погоджуючись із думкою Л. Божович, вважаємо, що в цьому контексті слід розрізняти поняття “відносини” і “ставлення”, хоча вони знаходяться в єдності один із одним. На наш погляд, підґрунтям відносин є сформованість та характер ставлень.

У ракурсі дослідження потребує конкретизації також дефініція “педагогічна взаємодія”, оскільки, на думку вчених (С. Акутіна, К. Журба, Р. Лафішева, М. Недвецька), взаємодія суб'єктів освітньо-виховного процесу (вчителів, школярів, батьків, педагогічний, учнівський колективи, сім'ї) визначається як педагогічна взаємодія.

Зокрема, слушним, нам видається, визначення “педагогічної взаємодії” школи і сім'ї, запропоноване С. Акутіною, як процес суб'єкт-суб'єктних відносин в організації та проведенні спільної ціннісно-орієнтованої і духовно-моральної діяльності в освітніх закладах, заснованої на конструктивному діалоговому спілкуванні з родиною, що веде до якісних змін суб'єктів і об'єктів взаємодії [1].

В інтерпретації К. Журби, “педагогічна взаємодія” – це процес взаємовпливу суб'єктів педагогічного процесу один на одного в системі соціальної та особистісно-орієнтованої діяльності, спрямованої на формування моральних та духовних якостей, мотивації та правил поведінки учнів.

Слушною нам видається позиція О. Кіяна щодо трактування взаємодії сім'ї і школи як цілісної педагогічної системи, спрямованої на виховання високоморальної, духовної особистості, яка орієнтується на загальнолюдські цінності, знає та поважає національні традиції і звичаї, готова до здійснення добродійних, моральних учинків [4].

Висновок. Узагальнюючи вищевказане, цілком правомірно стверджувати, що взаємодія сім'ї і школи є соціальною, педагогічною системою, спрямованою на досягнення спільної мети, позитивного результату щодо виховання духовності молодших школярів і включає в себе як підсистеми соціальні інститути – сім'ю та школу.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у визначенні функціональної ролі сім'ї і школи як окремих інститутів виховання, та обґрунтуванні педагогічних можливостей їх ефективної взаємодії у вихованні духовності молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Акутіна С. П. Формирование у старшеклассников семейных духовно-нравственных ценностей во взаимодействии семьи и школы: автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / Акутіна Светлана Петровна. – Нижний Новгород, 2010. – 49 с.
2. Бодалев А. А. Психология о личности / А. А. Бодалев. – М.: Издательство Московского университета, 1988. – 188 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. – Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. – 1440 с.
4. Кіян О.І. Батьківсько-вчительська взаємодія як чинник морально-духовного виховання молодших підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / О.І. Кіян. – К.: 2010. – 20 с.
5. Краткий психологический словарь / [под. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – [2-е изд.]. – Ростов н/Д.: Феникс, 1999. – 512 с.
6. Сіданіч І. Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї та школі: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 / Сіданіч Ірина Леонідівна. – К., 2004. – 214 с.
7. Соціологія: словник термінів і понять. / [за ред. Є. А. Біленького., М. А. Козловця]. – К.: Кондор, 2006 – 372 с.

8. Філософський словник / [за ред. В.І. Шинкарука]. – К.: голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

9. Черенцова Л. А. Взаимодействие школы и семьи в формировании гуманистической направленности личности младшего школьника: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Черенцова Лариса Анатольевна. – Ижевск, 2002. – 161 с.

Стаття надійшла до редакції 23.02.2012.

Е. В. Десятник. Взаимодействие семьи и школы в воспитании духовности младших школьников: аспекты сущностной характеристики понятия “взаимодействие”.

В статье раскрываются некоторые аспекты содержания феномена “взаимодействие” в контексте проблемы взаимодействия семьи и школы в воспитании духовности младших школьников через соотношение понятий “действие”, “деятельность”, “связь”, “взаимосвязь”, “взаимоотношения”, “отношения”, характеристика которых углубляет и уточняет сущность исследуемой категории.

Ключевые слова: взаимодействие, межличностное взаимодействие, взаимодействие семьи и школы, педагогическое взаимодействие, взаимоотношения, отношения.

K. Desyatnyk. The family and the School Interaction of Spirituality Educating of Younger Pupils: Aspects of Essential Characteristics of the Concept “Interaction”.

The article analyzes some aspects of the content of the phenomenon of “interaction” in the context of the family and the school interaction in spirituality educating of younger pupils, through correlation of concepts “action”, “activity”, “connection”, “intercommunication”, “relationships”, “relations”, description of which deepens and specifies essence of the investigated category.

Keywords: communication, interpersonal interaction, the family and the school interaction, pedagogical interaction, relationships, attitude.